

5. Heilig N. View of a tombstone in the Jewish cemetery in Drohobycz [Фотографія] / Natan Heilig. 1921. Collections: 2005.76 // United States Holocaust Memorial Museum. Provenance : Paul (Leopold) Lustig.

6. Pogroms in Ukraine, 1919–1920 [Відеозапис]. 1919–1920. 1 електрон. ресурс (2 хв. 49 с.): звук., чорно-біл. (United States Holocaust Memorial Museum; TSDKFFA (Central State Film and Photo Archive of Ukraine)). URL: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn1002937>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-530-6-78>

Яблонський В. В.

ORCID: 0000-0002-4000-8440

магістр архівознавства, вчитель історії

Поляхівський ліцей

с. Поляхова, Хмельницька область, Україна

ПОЛЬСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В МІСТЕЧКУ БАЗАЛІЇ НА ВОЛИНІ

Ключові слова: Базилія, Базалія, Волинь, євреї, поляки.

Перші згадки про Базилію (сучасну Базалію) на Хмельниччині датуються XVI століттям, коли вона належала до впливового князівського роду Острозьких. Завдяки своєму розташуванню містечко розвивалося як торговий та ремісничий центр. Наявність магнатських маєтностей князів Острозьких, Заславських, Любомирських, Сангушків, Яблоновських [9, с. 263–264] сприяла залученню сюди різних етнічних та релігійних груп, серед яких були поляки та євреї.

Польська громада була представлена переважно шляхтою, яка володіла землями та відігравала значну роль в адміністративному та культурному житті містечка. Про це свідчить згадка про заснування князем К.-В. Острозьким першого костелу в Базалії в 1586 році [10, с. 181]. Єврейська громада, ймовірно, почала формуватися дещо пізніше, займаючись переважно торгівлею, ремеслами та фінансовою діяльністю, що було характерно для єврейського населення в тогочасних польських містечках. Точних відомостей про чисельність єврейської громади Базилії в XVI ст. ми не маємо, але знаємо, що вона була, і немала. Свідченням цього є розповідь Каспера Срочковського від 21 серпня 1596 р., у якій він вказує, що волинський поборець Миколай Семашко відмовився прийняти 50 польських злотих

поголовного податку з євреїв м. Базилії [1, арк. 111]. Ймовірно, брак даних був спричинений татарськими нападами на Волинь. Одні з них відбулися в 1593-му та 1618 роках, що призвело до знищення і взяття в полон багатьох жителів [9, с. 262]. На початку XVII ст. в містечку проживало 113 євреїв, у 1765 р. – 240, наприкінці XVIII ст. – 1225, а наприкінці XIX ст. – 820 [10, с. 218–219].

Протягом століть польська та єврейська громади Базалії співіснували в рамках складного соціально-економічного та політичного ландшафту. Періоди порівняного миру та добросусідства чергувалися з часами напруженості, зумовленими релігійними, економічними та політичними факторами. Свідченням першої напруженості у відносинах між поляками та євреями є випадок 1629 року, під час якого парох базалійського Троїцького костелу Якуб Гебда наказав бакаляру Грегоріусу та слугі Стаську Кульці викрасти й спалити книги з єврейської школи [7, с. 127–128]. Ймовірно, напруженість у відносинах виникла через спекулятивні й оманливі дії як євреїв, так і поляків. Наприклад, у 1642 р. базалійські євреї Мошко, Маєр та син Мошка Монас займалися спекулятивною скупкою коней і вивезенням їх за кордон [5, с. 132]. Своєю чергою польські управителі не виконували своїх фінансових зобов'язань. Наприклад, орендар Базалії Станіслав Трецеський у 1629 році не сплатив базалійському міщанину єврею Юську Маїровичу 1500 польських злотих [4, с. 130], а другий подібний випадок датується 1 серпня 1833 року, коли купець 3-ї гільдії Ю. Гендлер скаржився губернатору на повіреного княгині Яблоновської Петра Рупиневського, який нечесно взяв 8000 рублів за оренду корчми, млина і винокурного заводу, а не надав документів і не виплатив коштів [6, с. 17–19]. Також відомі випадки прямого пограбування та зловживань землевласників щодо євреїв. 24 лютого 1628 р. Кременецький гродський суд розглядав справу про захоплення в базалійських міщан євреїв Єлена, Рубина, Мошка та Юська коштовностей, одягу, грошей, збіжжя та іншого майна старостою Якубом Машевським [2, с. 126]. У 1852 році поміщик Базалії А. Ледуховський підвищив чинш із єврейських дворів, які торгували хлібом та іншими продуктами, а також влаштовував єврейські погроми [9, с. 266–267]. Можемо із впевненістю констатувати, що це були поодинокі випадки, які не можуть перекреслити століть мирного співіснування і співпраці. Маємо підтвердження активної співпраці єврейської громади не лише із власниками Базилії, а й з місцевою католицькою парафією, зокрема з парохом костелу Пресвятої Трійці о. Якубом Гебдою, який неодноразово надавав євреям допомогу у скруті. 1 травня 1647 року базалійська єврейська громада позичила в о. Якуба Гебди 1000 польських злотих та зобов'язувалася в 1647 р.

заплатити 100 злотих, а у свято Святого Юрія 1648 р. повернути борг, а якщо буде потрібно і ксьондз згодиться на продовження боргу, то сплачувати в рік 100 злотих [8, с. 156]. Не менш цікавим моментом є те, що у візитаційному описі Базалійського костелу 1799 року є запис про згадану позичку, а зокрема, що ця позичка була надана базалійському кагалу [2, арк. 450 зв.]. Проте невідомо, чи мала базалійська єврейська громада статус кагалу, чи це лише “помилка” візитатора.

Польсько-єврейські відносини в містечку Базилії (Базалії) на Волині є яскравим прикладом складної та багатогранної взаємодії двох етноконфесійних груп. Попри окремі випадки напруженості та навіть відвертих конфліктів, ми знаходимо вагомі підтвердження тривалого мирного співіснування та навіть співпраці. Значне зростання єврейської громади Базалії протягом XVII–XIX століть також свідчить про порівняну стабільність та економічні можливості, які містечко пропонувало єврейському населенню.

Література:

1. ЦДІАК. Ф. 21. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 111–111 зв. Оповідання Каспера Срочковського, слуги волинського воєводи князя Олександра Острозького, про відмову волинського виборці Миколая Семашка прийняти 50 польських злотих поголовного податку з євреїв маєтку його пана – м. Базалії (староукраїнською мовою).

2. ДАЖО. Ф. 178. Оп. 51. Спр. 11. Wizyty Jeneralne Kościołów Świeckich w Dekanatach: Dubieńskim, Krzemienieckim, Ostrogskim, Zasławskim i Starokonstantynowskim w r. 1799m.

3. Декрет Кременецького гродського суду у справі про захоплення у базалійських міщан євреїв Єленя, Рубина, Мошка, Юська та ін. коштовностей, одягу, грошей та ін. базалійським старостою Якубом Машевським, слугою війницького каштеляна Миколая Фірлея. Історія Теофіпольщини. Т. І. Шепетівка. 2008. С. 126.

4. Декрет Кременецького гродського суду про передання на апеляцію до Головного люблінського трибуналу справи щодо несплати орендарем м. Базалії Станіславом Трецеським базалійському міщанину єврею Юську Маїровичу 1,5 тис. польських золотих, позичених у нього у 1629 р. 1631 р., квітня 2. Історія Теофіпольщини. Т. І. Шепетівка. 2008. С. 130.

5. Зізнання возного Томаша Нурського про вручення у м. Базалії, що належала князю Владиславу-Домініку Заславському, позову до Головного люблінського трибуналу базалійським євреям Мошкові, Маєрові тасинові Мошка Монасові щодо спекулятивної скупки коней і вивезення їх за кордон. 1642 р., серпня 13. Історія Теофіпольщини. Т. І. Шепетівка. 2008. С. 132.

6. Прохання купця 3-ї гільдії Ю. Гендлера генерал-прокурору зі скаргою на повіреного поміщиці Яблоновської, який порушив контракти щодо оренди шинку, млина і винокурного заводу в м-ку Базалії Старокостянтинівського повіту Волинської губернії. 1833 р., серпня 1. Історія Теофіпольщини. Т. II. Шепетівка. 2008. С. 17–19.

7. Свідчення бакаляра Грегориуса, слуги базалійського ксьондза Якуба, Стаська Кульки та ін. осіб перед урядом м. Базалії про викрадення ними з єврейської школи і спалення книг за розпорядженням ксьондза. 1629 р., лютого 15. Історія Теофіпольщини. Т. I. Шепетівка. 2008. С. 127–128.

8. Умови позички базалійськими євреями грошової суми у ксьондза Якуба Гебди. 1647 р., травня 1. Історія Теофіпольщини. Т. V. Шепетівка. 2008. С. 156.

9. Стасюк І. А. Історія міст і сіл Теофіпольщини. Т. I. Хмельницький : Поділля. 2005. 456 с.

10. Яблонський В. В. Нариси історії культових споруд Теофіпольщини (XV – початку XXI ст.). Дніпро : Середняк Т. К. 2022. 258 с.